

Närläsning av Inledning I, "Prästen", i Gösta Berlings saga

Romanens inledning är berömd och ett utmärkt exempel på en roman som startar "in medias res", det vill säga mitt i handlingen. Läsaren får genom olika små ledtrådar leva sig in i vad som hänt tidigare.

Inledningen passar bra att läsa tillsammans genom s.k. dialogisk närläsning. Då visas texten stegvis för eleverna, exempelvis i ett power point-dokument, en liten bit i taget, och tillsammans resonerar klass och lärare sig fram.

Ett annat alternativ är att låta eleverna på egen hand läsa några stycken i taget och fundera över frågorna, för att sedan diskutera i helklass eller i mindre grupper.

Äntligen stod prästen i predikstolen.

1. Första stycket består av endast en mening, men är ändå rikt på innehåll. Vad får läsaren veta?
2. Meningen är en av de mest kända inledningarna i svensk litteratur. Fundera över ordet äntligen och dess placering i satsen. Vilken effekt skapas och hur kan informationen som ges tolkas?
3. Fundera över om det kan göra någon skillnad i betydelse, känsla och effekt att istället säga "Prästen stod äntligen på predikstolen." Kan placeringen av ordet äntligen signalera olika slags förväntningar på prästen?
4. Vad kan ligga bakom denna starka betoning av ordet äntligen?
5. Vad innebär det att ordet präst står i bestämd form?

Församlingens huvuden lyftes. Så, där var han ändå!
Det skulle inte bli mässfall denna söndagen såsom den förra och många söndagar förut.

1. Vad vill Lagerlöf uttrycka med ordet "så"?
2. I senare upplagor har ett utropstecken lagts till. Vad signalerar det?
3. Här får vi förklaring till det betonade ordet äntligen, men läsaren vet inte varför det har varit mässfall, det vill säga att prästen inte har kommit till gudstjänsten. Vad kan det finnas för anledningar för honom att inte komma till gudstjänsten?

Prästen var ung, hög, smärt och strålande vacker. Om man hade välvt en hjälm över hans huvud och hängt svärd och brynja på honom, skulle man ha kunnat hugga honom i marmor och uppkalla bilden efter den skönaste av atenare.

Prästen hade en skalds djupa ögon och en fältherres fasta, runda haka, allt hos honom var skönt, fint, uttrycksfullt, genomglödgat av snille och andligt liv.

1. Här beskrivs prästen i otroligt positiva ord. Vad är det för skönhetsideal som beskrivs?
2. Vad ser ni framför er? (en antik staty, en hero ur antikens mytologi, en romantisk skald ...) Varför tror ni prästen beskrivs så?
3. Skulle prästen kunna beskrivas på samma sätt utifrån dagens skönhetsideal?
4. Om hela scenen skulle göras om till nutid, skulle det då vara en präst som blev föremål för den idoldyrkan som beskrivs?

Folket i kyrkan kände sig underligt kuvad vid att se honom sådan. Det var mera vant vid att han kom raglande ut från krogen i sällskap med glada kamrater, sådana som Beerencreutz, översten med de tjocka, vita mustascherna, och den starke kapten Kristian Bergh.

1. Här kommer förklaringen till vad som hänt tidigare och varför församlingen inte verkar ha förväntat sig att få se prästen i predikstolen. Vad betyder ordet kuvad här?
2. Varför tror ni att prästens publik kände sig kuvad av att se honom så vacker och snillrik i predikstolen? Kan ni känna igen er i publikens situation?

Han hade supit så förfärligt, att han inte på flera veckor hade kunnat sköta sin tjänst, och församlingen hade måst klaga på honom, först hos hans prost och sedan hos biskop och domkapitel. Nu var biskopen kommen till socknen för att hålla råfst och visitation. Han satt i koret med guldkorset på bröstet, skolpräster från Karlstad och präster från grannförsamlingarna sutto runtomkring honom.

Detta stycke kan läsas som en förklaring till varför församlingen kände sig kuvad av att nu se den vackra prästen i predikstolen. Har prästen lyckats betvinga misstroendet församlingen har haft anledning att rikta mot honom?

Det var inte tvivel om att prästens uppförande hade gått över det tillåtnas gräns. Då, på adertonhundredratjugutalet, var man overseende i fråga om att dricka, men den här mannen hade försummat sitt ämbete för dryckenskapens skull, och nu skulle han förlora det.

Vem resonerar i detta stycke och vad får läsaren veta?

Han stod i predikstolen och väntade, medan sista versen av predikstolspsalmen sjöngs.

1. Ännu ett stycke som endast består av en mening och handlar om prästen på predikstolen: Hur förändras perspektivet i berättelsen från föregående stycken till detta korta stycke?
2. Hur känner läsaren inför denna beskrivning av prästens väntan?

Det kom en visshet över honom, medan han stod där, att han hade idel fiender i kyrkan, fiender i alla bänkar. Bland herrskaperna på läktaren, bland bönderna nere i kyrkan, bland nattvardsbarnen i koret hade han fiender, idel fiender. Det var en fiende, som trampade orgeln, en fiende, som spelade den. I kyrkvårdarnas bänk hade han fiender. Alla hatade honom, alltifrån de små barnen, som hade burits in i kyrkan, ända till kyrkvaktaren, en stel och styv soldat, som hade varit med vid Leipzig.

Prästen skulle ha velat störta ner på sina knän och be dem om förbarmande.

Men ögonblicket därpå kom en dov vrede över honom. Han mindes nog hurudan han hade varit, när han för ett år sedan besteg denna predikstol för första gången. Han var en tadelfri man den gången, och nu stod han där och såg ner på mannen med guldkorset om halsen, som var ditkommen för att döma honom.

Medan han läste upp inledningen, sköljde blodvåg efter blodvåg upp i hans ansikte. Det var vreden.

Det var nog sant, att han hade supit, men vem hade rätt att anklaga honom därför? Hade någon sett prästgården, där han skulle leva? Granskogen stod mörk och dyster tätt inpå fönstren. Fukten dröp ner genom de svarta taken, utför de möjliga väggarna. Behövdes det inte brännvin för att kunna hålla modet uppe, när regnet eller yrsnön jagade in genom bräckta rutor, när den vanskötta jorden inte ville ge bröd nog för att hålla hungern fjärran?

Han tänkte, att han hade varit just en sådan präst, som de förtjänade. De söpo ju allesammans. Varför skulle han ensam lägga band på sig? Mannen, som hade begravt sin hustru, söp sig full på gravölet, fadern, som hade döpt sitt barn, höll supgille efteråt. Kyrkfolket drack på hemvägen från kyrkan, så att de flesta voro fulla vid hemkomsten. Det var gott nog åt dem att ha en försupen präst.

Det var på ämbetsresor, när han i sin tunna kappa hade åkt milslångt över frusna sjöar, där alla kalla vindar hade stämt möte, det var, när han hade kastats omkring på dessa samma sjöar i båt under storm och ösregn, det var, när han under yrväder hade måst stiga ur släden och bana hästen väg genom drivor höga som hus, eller när han hade vadat fram genom skogsträskan, det var då, som han hade lärt sig att älska brännvinet.

Årets dagar hade släpat sig fram i tung dysterhet. Bonde och herreman hade gått med alla tankar bundna vid jordens stoft, men om kvällen hade andarna kastat sina bojor, befriade av brännvinet. Ingivelsen kom, hjärtat värmdes, livet blev strålande, sången klingade, rosor doftade. Gästgivargårdens krogrum hade då för honom blivit en sydländsk blomstergård. Druvor och oliver hängde ner över hans

huvud, marmorstoder blänkte i mörkt lövverk, vise och diktare vandrade under palmer och plataner.

Nej, han, prästen där uppe på predikstolen, visste, att utan brännvin kunde inte livet levas i den landsändan. Alla hans åhörare visste det, och nu ville de döma honom.

De ville slita av honom prästkappan, därför att han hade kommit drucken i deras Guds hus. Ah, alla dessa människor, hade de då, ville de tro, att de hade någon annan gud än brännvinet?

I dessa stycken tar berättelsen en oväntad vändning, som hänger samman med perspektivbytet i föregående stycke. Vad är det som händer i dessa stycken? Vad får vi nu veta om prästens liv och om församlingen?

Han hade läst upp inledningen, och han böjde sig ner för att läsa Fader vår.

I detta korta stycke förs läsaren ett kort ögonblick tillbaka till de yttre skeendena i kyrkan. Hur lång tid tror ni har förflutit sedan predrikstolspsalmen sjöngs?

Det var andlös tystnad i kyrkan under bönen. Men plötsligt högg prästen med bägge händerna ett säkert tag i banden, som höllo fast prästkappan. Det förekom honom, som om hela församlingen med biskopen i spetsen smög sig uppför predikstolstrappan för att rycka kappan av honom. Han låg på knä och vände inte huvudet, men han kunde just känna hur de ryckte, och han såg dem så tydligt, både biskopen och skolprästerna, prostarna, kyrkvärdarna, klockaren och hela församlingen i en lång rad, slitande och bändande för att få loss hans kappa. Och han föreställde sig livligt hur alla dessa, som ryckte så ivrigt, skulle stupa över varandra utför trappan, då kappan lossnade. Och hela raden där nere, som inte hade kommit åt att dra i kappan, utan bara i den framför ståendes rockskört, skulle också falla.

Han såg det så tydligt, att han måste småle, där han låg på knä, men på samma gång trängde kallsvetten fram på hans panna. Det var ändå för ohyggligt alltsammans.

Så, att han nu skulle varda en förkastad man för brännvinets skull! En avsatt präst skulle han bli. Fanns det på jorden något uslare?

Han skulle bli en av landsvägens tiggare, ligga rusig vid dikeskanten, gå klädd i trasor, umgås med skojare.

Bönen var slut. Han skulle börja läsa upp sin predikan. Då kom en tanke över honom och hejdade orden på hans läppar. Han tänkte, att det var sista gången han fick stå där uppe på predikstolen och förkunna Guds ära.

För sista gången. Detta grep prästen. Han glömde allt om brännvin och biskop. Han tänkte, att han måste begagna tillfället och vittna om Guds ära.

Han tyckte, att kyrkgolvet med alla åhörarna sjönk djupt, djupt ner och att taket lyftes av kyrkan, så att han såg in i himmelen. Han stod ensam, helt ensam i sin predikstol, hans ande tog sin flykt mot den öppnade himlen ovan honom, hans röst blev stark och väldig, och han förkunnade Guds ära.

Här beskrivs återigen prästens föreställningar, men nu med fokus på hur han föreställer sig framtiden. Vad är det som händer inom honom just innan han ska börja läsa sin predikan?

Han var en inspirationens man. Han övergav det skrivna, tankarna kommo ner över honom som en flock tama duvor. Han kände det, som om det inte var han själv, som talade, men han förstod också, att detta var det högsta på jorden och att ingen i glans och härlighet kunde nå högre än han, som stod där och förkunnade Guds ära.

1. Fundera över vad "en inspirationens man" är för något.
2. Vad är det Lagerlöf skildrar i detta stycke?
3. Kan känslan som beskrivs överföras till andra sammanhang?

Så länge inspirationens eldtunga lågade över honom, talade han, men när den hade slocknat och taket hade sänkt sig ner över kyrkan och golvet kommit upp igen långt, långt nedifrån, då böjde han sig ner och grät, ty han tänkte, att livet hade givit honom sin bästa stund och att den nu var förbi.

Hur beskrivs den utmattning Gösta nu känner? Varför gråter han?

Efter gudstjänsten kom visitation och kyrkostämma. Biskopen frågade om församlingen hade några klagomål mot sin präst.

Prästen var inte längre vred och trotsande som före predikan. Nu blygdes han och sänkte huvudet. Å, alla de eländiga brännvinshistorier, som nu skulle komma!

Men det kom inga. Det var helt tyst kring det stora bordet i sockenstugan.

Prästen såg upp. Först på klockaren, nej, han teg, så på kyrkvårdarna, så på de myndiga bönderna och brukspatronerna. De tego alla. De höllo läpparna hårt sammantryckta och sågo smått förlägna ner mot bordet.

"De väntar på att någon ska börja", tänkte prästen.

Den ene kyrkvärden harsklade sig.

– Jag menar det är en rar präst vi har, sade han.

– Vördig biskopen har själv hört hur han predikar, inföll klockaren.

Biskopen talade något om täta mässfall.

– Prästen får ha lov att vara sjuk, han som envar annan, menade bönderna.

Biskopen gjorde en antydning om deras missnöje med prästens levnadssätt.

De försvarade honom med en mun. Han var så ung, prästen deras, det var ingen fara med honom. Nej, ville han bara ständigt predika så, som han hade gjort i dag, ville de inte byta bort honom mot biskopen själv.

Det fanns inga anklagare, det kunde inte finnas någon domare.

Prästen kände hur hjärtat vidgades och hur lätt blodet flöt genom ådrorna. Nej, att han inte längre gick bland fiender, att han hade vunnit dem, när han tänkte det minst, att han skulle få fortfara att vara präst!

Efter visitationen åto biskopen och skolprästerna och prostarna och de förnämsta socknemännen middag i prästgården.

En av grannfruarna hade övertagit bestyret med festen, ty prästen var ogift. Hon hade ombestyrat allt på bästa sätt, och han fick just upp ögonen för att prästgården inte var så ohygglig. Det långa middagsbordet var dukat ute under granarna och stod där helt trevligt med vit duk, med blått och vitt porslin, med glittrande glas och brutna servetter. Två björkar bugade över ingången, enris var strött över golvet i förstugan, uppe vid takåsen hängde en blomsterkrans, i alla rum funnos blommor, mögellukten var fördriven, och de gröna fönsterrutorna glittrade käckt i solskenet.

Han var så hjärtans glad, prästen. Han tänkte, att han aldrig skulle suppa mer.

Det var ingen, som inte var glad vid det middagsbordet. De, som hade varit storsinta och förlåtit, voro glada, och de förnämligare prästerna voro glada, därför att de hade sluppit ifrån all skandal.

Den gode biskopen höjde sitt glas och talade om, att han hade anträtt denna resa med tungt sinne, ty han hade hört många onda rykten. Han hade gått ut för att möta en Saulus, men se, Saulus var redan förvandlad till en Paulus, som skulle mer arbeta än de alla. Och den fromme herrn talade vidare om de rika gåvor, som deras unge broder hade erhållit, och prisade dem. Inte därför, att han måtte högmodas, utan för att han skulle spänna alla krafter och vakta väl på sig själv, såsom den måste göra, som bär en övermåttan tung och dyrbar börda på sina axlar.

Prästen blev inte drucken den middagen, men rusig var han. All denna stora, oförväntade lycka steg honom åt huvudet. Himmelen hade låtit inspirationens eldtunga flamma över honom, och människorna hade givit honom sin kärlek. Blodet fortfor att feberhett och med rasande fart strömma genom hans ådror, ännu när kvällen kom och gästerna foro. Långt fram på natten satt han vaken i

sitt rum och lät nattluften strömma in genom det öppnade fönstret för att svalka denna lycksalighetsfeber, denna ljuvliga oro, som inte tillät honom att sova.

Här flyttas perspektivet tillbaka till församlingen och växlar mellan präst och församling i korta stycken med flera repliker från församlingsbor. Vad är det för stämning i detta avsnitt? Hur tror ni att kapitlet kommer att sluta?

Då hördes en röst.

– Är du vaken, präst?

Det kom en man vandrande över gräsplanen fram till fönstret. Prästen såg ut och kände igen kapten Kristian Bergh, en av hans trogna supbröder. En vägfärdande man utan hus och gård var han, denne kapten Kristian, och en jätte i växt och krafter. Stor var han som Gurlita klätt och dum som ett bergtroll.

– Visst är jag uppe, kapten Kristian, svarade prästen. Tycker du detta är en natt att sova i?

Och hör nu vad denne kapten Kristian säger honom! Jätten har haft sina aningar, han har förstått, att prästen nu skulle bli rädd för att supa. Han skulle aldrig ha någon ro mer, tänkte kapten Kristian, för dessa skolpräster från Karlstad, som hade varit där en gång, kunde ju komma igen och ta kappan av honom, om han söpe.

Men nu har kapten Kristian lagt sin tunga hand vid det goda verket, nu har han lagat så, att dessa skolpräster aldrig ska komma igen, inte de och inte heller biskopen. Hädanefter kunna prästen och hans vänner supa hur mycket de vilja där i prästgården.

Hör vilket stordåd han har utfört, han, Kristian Bergh, den starke kaptenen!

När biskopen och de båda skolprästerna hade stigit upp i sin täckta vagn och dörrarna hade blivit väl, väl stängda om dem, då hade han stigit upp på kuskbocken och skjutsat dem en mil eller två i den ljusa sommarnatten.

Och då hade Kristian Bergh låtit de högvördiga känna hur löst livet sitter i människokroppen. I galnaste sken hade han låtit hästarna löpa. Det skulle de ha för att de inte ville tåla, att en ärlig man tog ett rus.

Tror ni han körde vägen med dem, tror ni han aktade dem för stötar? Han for över diken och stubbåkrar, han for i svindlande galopp utför backarna, han for utmed sjöstranden, så att vattnet yrde om hjulen, han var nära att fastna i träskan, och det bar åstad utför kala berg, så att hästarna stodo med styva ben och kanade. Och under tiden sutto biskop och skolpräster med bleka ansikten bakom lädergardinerna och mumlade böner. Värre färd hade de aldrig gjort.

Och tänk er hur de måtte ha sett ut, när de kommo till Rissätters gästgivargård, levande, men skakade som hagel i skinnpungen!

– Vad ska detta betyda, kapten Kristian? sade biskopen, när han öppnade vagnsdörren för dem.

– Det betyder, att biskopen ska tänka sig för två gånger, innan han gör en ny visitationsresa till Gösta Berling, sade kapten Kristian, och den satsen hade han tänkt ut på förhand för att inte komma av sig.

– Hälsa då Gösta Berling, sade biskopen, att till honom kommer varken jag eller någon annan biskop vidare!

Se, denna bragd stod den starke kapten Kristian och berättade för prästen vid det öppna fönstret i sommarnatten. Ty kapten Kristian hade nätt och jämnt gått upp till gästgivargården med hästarna, och så kom han ner till prästen med nyheterna.

– Nu kan du vara lugn, präst och hjärtebror, sade han. Ack, kapten Kristian, med bleka ansikten sutto skolprästerna bakom lädergardinerna, men prästen i fönstret syntes i den ljusa sommarnatten förfärligt mycket blekare. Ack, kapten Kristian!

Prästen höjde till och med armen och måttade ett förfärligt slag mot jättens grova, dumma ansikte, men han hejdade sig. Han drog igen fönstret med en skräll och stannade mitt i rummet, skakande sin knutna näve mot höjden.

Han, som inspirationens eldtunga hade lågat över, han, som hade fått förkunna Guds ära, stod där och tänkte, att Gud hade drivit gäck med honom.

Skulle inte biskopen tro, att kapten Kristian hade varit utsänd av prästen? Skulle han inte tro, att han hade hycklat och ljugit hela dagen? Nu skulle han göra allvar av rannsakingen mot honom, nu skulle han suspendera och avsätta honom.

1. Så kommer den slutgiltiga och oväntade vändningen i händelseförloppet. Hur beskrivs Göstas vän Kristian Bergh och hur ska hans handlande förstås utifrån den beskrivningen?
2. Varför vill Gösta slå sin vän och varför hejdar han sig?
3. Hur förklarar Gösta det som inträffat?

När morgonen kom, var prästen borta från prästgården. Han hade inte brytt sig om att stanna och försvara sig. Gud hade drivit gäck med honom. Gud ville inte hjälpa honom. Han visste, att han skulle bli avsatt. Gud ville det så. Han kunde så gärna gå med ens.

1. Vems röst hör vi i detta stycke?
2. Varför reser Gösta?
3. Vad får läsaren nu för uppfattning om Gösta?

Detta hände i början av adertonhundra-tjugutalet i en avlägsen socken i västra Värmland.

Det var den första olycka, som övergick Gösta Berling. Det blev inte den sista.

Vem berättar här och vilken berättarfunktion fyller dessa båda stycken?

Ty sådana fålar finna livet svårt, som inte tåla sporre eller piska. Vid varje smärta, som övergår dem, skena de åstad på vilda vägar mot gapande avgrunder. Så snart vägen är stenig och färden bekymmersam, veta de ingen annan råd än att välta lasset och fara åstad i galenskap.

1. Vad betyder den lilla liknelse som avslutar denna första del av romanens inledning I?
2. Hur kan läsaren tänka att denna liknelse relaterar till romanens fortsättning och vad säger den som karaktärsbeskrivning av Gösta?